

141] – формують міцні структури ідентичності. Водночас виявляються загальнолюдські константи спілкування, універсалії комунікацій.

Висновки. Усі вищезазначені фактори варто взяти до уваги, аналізуючи дискусійні питання теорії та методики досліджень процесу етнонаціональної ідентифікації в сучасній Україні. Зокрема, найактуальнішим завданням є, на наш погляд, максимальне врахування новітнього історичного досвіду та вироблення соціальних репрезентацій, які б відповідали процесуальному характеру національної ідентифікації. Щодо перспектив дослідження, то вони пов'язані зі створенням комплексних методик на основі подальшого аналізу найбільш релевантних підходів до вивчення етнонаціональної ідентичності українців.

Література

1. Абрамян Л. Современные тенденции в антропологических исследованиях / Л. Абрамян // Антропологический форум. – СПб., 2004. - №1. – С. 8-13.
2. Гнатюк О. [Рецензія]: Roman Szporluk. Imperium, komunizm i narody. Wybor esejow. Wstep i redakcja Andrzej Nowak / Tlumaczenie Szymon Czarnik, Andrzej Nowak. Krakow: Arcana 2003; Роман Шпорлюк. Імперія та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Переклад з англійської та упорядкування Георгій Касьянов. Київ: Дух і літера, 2000; Roman Szporluk. Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000. / Оля Гнатюк // Україна Модерна. – К.-Л.: Критика, 2005. - №9. – С. 331-339.
3. Донскіс Л. Збентежена ідентичність і сучасний світ / Леонідас Донскіс. – К.: Факт, 2010. – 312с.
4. Донченко О. Колективне психічне у соціальному повсякденні / О. Донченко // Соціальна психологія. – 2008. - №1 (27). – С. 3-14.
5. Зашкільняк Л. Виклики сучасної історіографії: світовий та український контексти /Л. Зашкільняк // Україна Модерна. – К.-Л.: Критика, 2005. - №9. – С. 7-14.
6. Орбан-Лембрик Л. Психологія етнічних спільностей і груп: Від перших наукових розвідок до сучасних напрямів досліджень / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2006. - №4 (18). –С. 38-57.
7. Підграєцький В. «Орач льодовика» і його «історії» як метафори минулих часів / В. Підграєцький // Україна Модерна. – К.-Л.: Критика, 2005. - №9. – С. 106-124.
8. Пилкінгтон Х. «Чем больше это обсуждаем, тем больше к этому влечет»: размышления о дискурсивном порождении поколенческого опыта / Хилари Пилкінгтон // Антропологический форум. – СПб., 2006. - №5. – С. 379-407.
9. Сиферт М. Візуалізація історії: задум і репрезентація в підручниках з історії / Марша Сиферт // Україна Модерна. – К.-Л.: Критика, 2005. - №9. – С. 92-105.
10. Шаров К. Проблема классификации этнического национализма /К. Шаров // Антропологический форум. – СПб., 2006. - №5. – С. 194-211.

УДК 159.92

Дем'яненко А.В.

Національний педагогічний університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ), аспірант

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ОСВІТНІХ ТА РЕЛІГІЙНО-ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ В ІРАНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Здійснено логіко-системний аналіз філософсько-психологічних та релігійних засад системи навчання і виховання в республіці Іран, акцентовано на особливостях культури Сходу, сутності ісламського виховання, філософських і психологічних трактатах мусульманського Середньовіччя, визначено освітні традиції, специфіку навчальних закладів.

Ключові слова: мусульманська культура, іслам, система навчання і виховання в республіці Іран, куттаб, мактаб, медресе, світська, релігійна освіта.

Осуществлен логико-системный анализ философско-психологических и религиозных основ системы образования и воспитания в республике Иран с акцентацией на особенностях культуры Востока, сущности исламского воспитания, философских и психологических трактатах мусульманского Средневековья, образовательных традициях, специфике учебных заведений.

Ключевые слова: мусульманская культура, ислам, система обучения и воспитания в республике Иран, куттаб, мактаб, медресе, светское, религиозное образование.

Logic and systematic analysis of philosophical and psychological and religious principles of teaching system and training in the Republic of Iran has been done. Peculiarities of the culture in the East, substance of Islamic training, philosophical and psychological treatises of Muslim medieval Centuries have been emphasized. Educational traditions and specific of educational institutions have been revealed.

Keywords: Muslim culture, Islam, teaching system and training in the Republic of Iran, kuttab, maktab, madrasah, secular and religious education.

Актуальність. Перше десятиліття ХХІ ст. позначилося посиленням глобалізаційних процесів, що закономірно вмотивовують інтеграцію систем освіти окремих держав у єдину світову освітню мережу, породжують тенденцію інтернаціоналізації освіти. Це зумовлює необхідність кроскультурних досліджень, метою яких є поглиблене вивчення культурної спадщини інших народів, налагоджування діалогу культур. Серед таких проблем – психологічні особливості системи виховання і навчання в республіці Іран (Персії) – одній із найстаріших східних цивілізацій.

Проблеми філософських засад навчання і виховання, релігійно-психологічних особливостей цього процесу в країнах Сходу піднімалися лише в окремих статтях і монографіях зарубіжних сходознавців, переважно в історичному аспекті: Мунір уд-Дін Ахмеда, Б.Доджа, Дж.Максіді, Дж.Педерсона, Н.Снайдер, А.Тібаві, Мюїд Хана, Ахмеда Шалабі. Серед розвідок з історії освітньої системи Ірану відомі праці Садиґа Іса, Мохаммеда Кардана. Останім часом різні напрями навчання і виховання аналізуються в дослідженнях таких іранських авторів, як Реза Арастах, Амір Хосейн Афшар, Насереддін Сахаб аль-Замані, Садик Іса, Меджид Насафад, Шапур Расех, Афшин Ростамі та ін. Серед нечисельних українських дослідників, які розробляють проблематику іранської освіти, слід назвати Є.О.Дорошенко, М.С.Іванова [4, с. 1 - 2]. Метою цієї статті є історико-логічний аналіз філософсько-психологічних та релігійних засад системи навчання і виховання в республіці Іран, що в подальшому зумовить кроскультурне дослідження виховних традицій в іранській та українській культурах.

Отже, **мета** даної статті - здійснити логіко-системний аналіз філософсько-психологічних та релігійних засад системи навчання і виховання в республіці Іран, акцентовано на особливостях культури Сходу, сутності ісламського виховання, філософських і психологічних трактатах мусульманського Середньовіччя, визначено освітні традиції, специфіку навчальних закладів.

Система навчання і виховання в республіці Іран є складовою мусульманської культури, основним компонентом якої вважається іслам – одна з трьох найвагоміших світових релігій, поширена в країнах Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Південно-Східної Азії, заснована в VII ст. (у Західній Аравії) пророком Мохаммедом. Іслам виник і розвивався на основі взаємозв'язку і змішування культур Арабського халіфату, Візантії, Індії і Китаю. Як пласт середньовічної культури, мусульманська складалася в VII - XII ст. Час «арабського Відродження» настав значно раніше за європейське. Центрами розвитку мусульманської культури вважаються великі міста – Дамаск (засн. наприкінці XI – на початку X ст. до н. е.), Александрія (332 – 331 до н. е.), Каїр (641), Багдад (762). Священою книгою ісламу є Коран – зібрання проповідей, як вважається вкладених Аллахом в уста пророка Мохаммеда. Наступні за святістю тексти (хадіси) про висловлювання і вчинки Мохаммеда складають

Сунну. На положеннях Корана і Сунни будується мусульманське право: теорія (фікх) і практика (шаріат). Історично сформованим є поняття «світ ісламу» («Даруль-іслам»), у межах якого діє шаріат.

В середині VII ст., у зв'язку з розв'язанням питання про верховну владу, іслам розпався на три напрями: сунізм, шиїзм і харіджизм, у межах яких склалися відносно самостійні культурні традиції. За всієї багатоманітності мусульманського світу, система освіти в класичний період складалася відповідно з єдиними принципами, виробленими в рамках мусульманської культури. Набуття знань, їх пошук уважалися богоугодною справою [2, с. 154].

Поступово в країнах Сходу разом із консолідацією державності, розвитком промисловості, розширенням спілкування з іншими народами, поряд із високого художнього рівня поезією, філософією, набула розвою психологія. Вона була пов'язана з медициною, анатомією, фізіологією, природничими і точними науками. Активно засвоювалися зразки античної культури. Уже в X – XI ст. східні вчені були добре обізнані з перипатетичною та неоплатоністською філософією. При дворі аббасидського халіфа аль-Мамуна (813 - 833) було створено «Дім мудрості», де арабською мовою перекладалися твори Арістотеля, Платона, Плотіна, Прокла, Порфирія, Александра Афродізійського, Евкліда, Птолемея, Гіппократа, Галена та ін. На основі вивчення античності арабсько-мусульманські мислителі розвивали ідеї гармонійного розвитку особистості, вимагаючи від філософів бути зразками моральної поведінки і освіченості. Певний вплив на східну філософію справили також твори патристики, зокрема Іоанна Дамаскіна [3, с. 626 - 627]. Високо цінувався престиж знань. Під пошуком знань часто розумілися конкретні подорожі з одного центра вченості до іншого або до вчителя. Ті, хто мав знання, набували високого авторитету в суспільстві. Вони відправляли культ, приймали рішення з релігійних питань, часто – цивільного і кримінального права.

Всі дисципліни і галузі знання поділялися на дві групи. Першу групу складали релігійні й необхідні для релігійного виховання дисципліни: науки про Коран (манера читання, коментар), збирання, тлумачення і критичний аналіз достовірності хадісів, трактати про основні догмати релігії, фікх, риторика, арабська мова, історія, біографії. Пізніше до них було приєднано релігійну філософію – калам. Дисципліни другої групи, не пов'язані з релігією, були запозиченням еллінського спадку – філософія, поезія і література, арифметика, політика, медицина, хімія, фізика тощо. Важливою рисою мусульманської системи освіти вважається особливе значення усного слова, що передавалося від учителя до учня. Коран читався вголос, слугував посібником для запам'ятовування. Головною формою навчання була лекція.

Джерела мусульманської системи освіти знаходяться у традиціях тих країн, які увійшли до мусульманського світу. Доісламська Аравія була регіоном доволі високого рівня писемності. Існували люди, які спеціально займалися складанням різних документів, навчали дітей грамоті. Після створення Халіфату освічені люди стали необхідними у сфері державного управління. Першими вчителями часто були жителі Сирії та Межиріччя, оскільки знали грецьку, сірійську та північноарабську грамоту. В навчанні дорослих і дітей значну роль відіграли візантійські та іранські традиції підготовки писарів, чиновників.

У Халіфаті Омейядів (661 - 750) розпочався перехід від виховних традицій, що склалися в Аравії, Ірані та на Близькому Сході до формування єдиної системи мусульманської освіти. Уже при перших халіфах (VII ст.) у містах і сільській місцевості тлумачі Корану, релігійні судді, імами організовували заняття для дітей, що поклало початок шкіл при мечетях (куттабів). Згодом з'явилися спеціальні вчителі (муаллім, мударріс). У VIII – IX ст. куттаби розповсюдилися в усьому мусульманському світі, забезпечивши відносно високий рівень освіченості у середньовічному мусульманському суспільстві. Школи, як правило, були змішаними й безплатними. У X – XIII ст. розповсюджуються й благодійні освітні установи.

Основний контингент початкової школи складали учні віком від 4 – 6 до 6 – 8 років із родин купців, ремісників, меншою мірою – землевласників. Учні засвоювали Коран,

елементи граматики, рахунку. Вивчалися також усні героїчні та геніалогічні перекази, твори арабських поетів домусульманської епохи. Переважна увага приділялася тренуванню пам'яті. У шкільній практиці застосовувалися як тілесні покарання, так і різного роду заохочення.

Середньовічна мусульманська школа в Ірані, поряд із загальними характерними рисами, мала певну специфіку. Система навчання була представлена тут двома напрямками: арабо-граматичним, пов'язаним із вивченням Корану та класичної бедуїнської поезії, і власне перським, послідовники якого спиралися на іранську історію і культуру. На початковому рівні ці напрями були представлені двома типами освітніх установ. При цьому куттабом називалися і коранічна школа, і елементарна професійна школа для підготовки писарів. Професійні школи готували до світської діяльності, тому, крім навиків читання і письма, давали знання з літературної арабської мови, граматики, поезії, стилістики, каліграфії, історії. Цей тип школи не був загальнодоступним, зберігаючи незалежність від державної адміністрації. Навчання проходило на платній основі. Діти військово-адміністративної верхівки і чиновників навчалися під керівництвом спеціальних учителів при адміністративних центрах.

З IX ст. у якості назви початкової професійної школи починає активно використовуватися термін «мактаб». Мактеби (араб. мактаб – місце, де пишуть) виникли в Аравії і вважалися початковими конфесійними школами. Створювалися зазвичай при мечетях. Тут навчалися виключно хлопчики віком 7 – 13 років. Термін навчання визначався у 5 – 7 років. Роль учителя відігравав мулла – випускник медресе [2, с. 140].

Освіта підвищеного рівня здійснювалася, перш за все, у мечетях, де в період між обов'язковими молитвами богослови і законознавці читали лекції для юнаків і дорослих чоловіків. При деяких мечетях формувалися регулярні навчальні заклади з постійним викладацьким штатом. Навчання в мечеті структурувалося як поглиблення релігійних знань, викладалися Коран, хадіси, основи догматики, фікх. Значна увага приділялася арабській мові, риториці, священній історії, а також медицині й математиці. Мечеті зберігали свою освітню функцію і в XX ст.

Ще в IX – X ст. при мечетях формувалися спеціальні освітні інститути, перш за все бібліотеки, які ставали культурними і науковими центрами, зокрема, уже згадуваний нами «Дім мудрості» в Багдаді. Створювалися також будинки знань, де програми і методики викладання виходили за межі загальноприйнятих мусульманських норм. Багато в чому вони були співзвучними ідеям античності, вільного пошуку істини. Припинили існування в XI – XII ст.

Відмітимо, що ісламськими просвітниками завжди проповідувався культ знань. Так, Абу Аль Кінді (801 - 873), ставлячи науку вище за релігію, вимагав у процесі виховання формувати не мусульманський фанатизм, а високий інтелект. Аль Фарабі (870 - 950) вважав, що не можна досягти вищого блага поза реальним світом. Мета ж виховання – підвести людину до реального блага, яке відрізняють знання. Плідні психолого-педагогічні ідеї містяться у більш ніж 150 трактатах Аль Біруні (970 - 1048), зокрема, системності й наочності знань, заохочення пізнавальних інтересів. Головна мета виховання – очищення від антигуманних звичаїв, фанатизму, прагнення влади. «Володар наук», радник правителів низки країн Близького і Далекого Сходу, Ібн-Сіна (Авіценна, 980 - 1037), серед наукових праць і філософських трактатів залишив також твори про виховання і освіту: «Книгу про душу», «Книгу знань», «Книгу вказівок і настанов». Шлях до загального виховання і розвитку Ібн-Сіна вбачав у засобах музики, поезії, філософії. В отриманні знань підтримував дух вільного, відкритого, здорового суперництва. Видатний філософ Сходу Аль Газалі (1056 - 1111) свій чотиритомний твір «Воскресіння наук про віру» присвятив проблемам розвитку здібностей з дитячого віку, прийомам спостереження за дітьми, їх творчого зростання і розвитку, включаючи фізичні вправи і побутову культуру [5, с. 77].

З часом особливими видами навчальних закладів у мусульманському світі стали місіонерські школи і школи вивчення хадісів. Спеціальним навчальним закладом, який давав підвищену освіту, і по сей день вважається медресе (араб. мадраса, від дараса – вивчати).

Це конфесійна мусульманська школа. Створені арабами у VII – VIII ст., медресе невдовзі розповсюдилися в країнах Близького і Середнього Сходу. З XI – XII ст. повний курс наук тут складали: арабізм (включаючи лексикографію, етимологію, синтаксис, риторику, історію), перська мова, віровчення і законодавчення, філософія (логіка, математика, географія, астрономія, медицина, природничі науки). Підготовка учнів розподілялася на три рівні: початковий (іптідаї); на другому – середньому (рушді) готували вчителів для мектебів і служителів культу; старший рівень (ігдаді) або підвищений тип навчального закладу було зорієнтовано на випуск казіїв (суддів), тлумачів шариату, знавців мусульманських законів. У X – XI ст. ці установи засновувалися приватними особами головним чином під егідою мусульманського духовенства і являли собою своєрідні комплекси, які об'єднували мечеть, приміщення для занять, бібліотеку, житлові кімнати для студентів і викладачів. Викладачами, як правило, призначалися представники мусульманського духовенства і лише з XIX ст. світські дисципліни і мови почали викладати світські особи. Вік учнів варіювався від 15 до 30 років, навчання тривало 3 – 5 років.

З другої половини XIX ст. виникли так звані новометодні (джадидиські) школи, які нерідко також називалися медресе. Вони вважалися підвищеним типом мектеба. Внаслідок реформи національних систем освіти, проведеної у 60-х роках XX ст., склалися два основних типи медресе: 1) світського характеру (середні й вищі державні навчальні заклади); 2) спрямовані на підготовку служителів культу. Було відкрито й приватні медресе. Випускники кожного типу цього навчального закладу отримують право на вступ до університету [1, с. 482].

Мусульманські навчальні заклади, продовживши давньосхідну та елліністичну традиції, сприяли розвитку гуманітарних і точних наук. Згодом Європою було прийнято багато з наукових досягнень мусульманської культури, а також деякі принципи організації передавання знань. Це відобразилося, зокрема, в діяльності соборних шкіл – середніх навчальних закладів епохи Середньовіччя, які виникали у великих європейських містах XI – XII ст. переважно при соборах, єпископських кафедрах.

Висновки. У цілому, завданнями навчання мусульманських закладів освіти було продиктовано створення значної кількості наукової літератури арабською мовою. З XI ст. у науковому та літературному вжитку поступово відроджується перська мова, згодом – тюркські й інші мови мусульманських народів. Викладання могло здійснюватися двома мовами. Упритул до XIX ст., не дивлячись на розбіжності національних і регіональних субкультур, загальна система і принципи навчання залишалися єдиними для всього мусульманського світу. Наприкінці XIX ст. почався процес модернізації традиційної системи навчання. Однак, традиційні мусульманські освітні інститути існують і сьогодні, хоча й у дещо модифікованому вигляді. Паралельно також функціонують навчальні заклади європейського типу.

Література

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К., 2008.
2. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М.Бим-Бад; Редкол.: М.М.Безруких, В.А.Болотов, Л.С.Глебова и др. – М., 2003.
3. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження / В.А.Роменець. – К., 2005.
4. Ростамі Афшан. Становлення та розвиток системи народної освіти в Ірані / Афшан Ростамі / Автореф. дис.... канд. пед. наук, 13.00.01 / Житомирський держ. пед. університет. – Житомир, 2006.
5. Торосян В.Г. История образования и педагогической мысли / В.Г.Торосян. – М., 2006.